

Др Лјубица М. Зјалић
научни савешњик Економског института, Београд UDK 331.5:332.012.32

Запосленост у процесу приватизације

Извод

Приватизација је уколико плоднија за оштри друштвени и привредни развој, уколико је више усаглашена са свим другим развојним процесима - реформама. Процес усаглашавања реформи ваљан је ако се изводи на јасно дефинисаној стурктури, односно ако је прејходно реструктурирана привреда. Запосленост у процесу приватизације треба да буде сагласна са развојним потребама привреде и друштва.

Три су аспекта овог процеса: прво, запосленост је инструмент који мора да одигра значајну улогу у развоју; друго, циљеви запослености и приватизације су једнако важни у транзицији, јер је својом динамиком убрзавају; треће, тржиште рада је место где се одиграва сурова стварност за запослене, који су се нашли у његовом загрљају. Са тога становишта, приватизација је основна полуга транзиције и кључ за свеобухватне реформе које воде ка интеграцији и глобализацији.

Кључне речи: запосленост, приватизација, тржиште рада, реструктурирање, процес, институти.

Увод

Приватизација је и сучељавање са сложеним проблемом запослености, односно незапослености, који тражи компромисе, јер се улагање у људе (хумани капитал) разликује од улагања у погоне и опрему. Осим тога, индивидуална иниција-

тива и иновације су основе тржишне конкуренције, опстанка и развоја. Како одолети великом притиску незапослених - то је један од основних економских проблема у интензивном трагању за новим парадигмама. Одговор је: треба ићи на стабилан и дугорочни економски раст, који неће бити сам по себи довољан да употпуности елиминише незапосленост, али ће спречити да запослени постану дугорочно незапослени. То подразумева мењање структуре запослених, комплетног система радних односа и система образовања. Потребан је целовит и свеобухватан приступ овој проблематици, превасходно, и даљем развоју. Економија се данас идентификује са "економијом знања", са значајем знања за привредни развој. Са економског становишта, није толико битна стабилност (привреде) колико слободно пословање и постојано одрживи раст, јер је главни генератор раста извоз, који мора да расте брже од друштвеног производа, што покреће запосленост и подстиче рад као примарну људску вредност. У том процесу постоје нове економске и опште друштвене непознанице. Не може се, ипак, са осиромашеним радништвом поступати на исти начин као и са материјалним, технолошким и природним ресурсима. Свакако, треба обезбедити не само минимално прихватљива решења која намеће фактичка реалност, него тежити да се нешто промени, да се покрене другачији начин мишљења, да се другачије креирају и реализују одговарајући програми.

Запосленост - значај и положај

Потпун и објективан увид у стање запослености (код нас), како захтева елементарна научна методологија, данас је тешко стећи. Вероватно се запосленост детаљније не прати: престало је да се региструје и све друго што се (тако) бурно догађа, а област запослености је исувише динамична. Разлози су вишеструки, али је основни, по свему судећи, што се сматра да запосленост нити изражава значајни друштвени интерес, нити остварује значајне социјалне и економске ефекте, па се сходно томе, не схвата као значајнији развојни потенцијал.

Најлакше је запослене лишити радног места проглашавајући их *в и ш к о в и м а*. Запосленост чине тенденције из периода прогресије, али и периода систематске деградације. Мора се, ипак, признати да је у периоду регресије и суноврата (као што је то било последњих десет година 20. века) било истицања неких нових функција, облика и садржаја запослених и повезивања са развојем људских ресурса. Постоје нове (па и законске) форме и практичне садржине за уклапање у међународне стандарде (економске, технолошке, регионалне и др.), али ипак, има доста методолошких непознаница и тешкоћа да се запосленост реално презентира и да се схвати њен значај. А запосленост, по свему судећи, мора да буде конципирана као суштина економских реформи, кроз коју ће се видети јасна економска позиција предузећа чији је основни циљ да брину о повећању профита. Из тих разлога (углова) се и обликују циљеви и задаци политике запошљавања.

При отварању нових радних места, посебно у пропульзивним секторима, постоје нерационалности у распореду радне снаге према величини предузећа, што

посебно долази до изражаја током процеса приватизације. Запосленост и приватизација нису независни него међусобно веома су условљени процеси. Сматра се да приватизација не би могла и не би смела да се обави ако би се драстично угрозила запосленост, односно ако се не би нашло решење за запослене.¹⁾

Ипак се запослени са доста сигурног радног места потпуно пресељавају у нимало нежан загрљај тржишта, односно тржишта рада на које се сливају "вишкови" запослених. А "вишкови" запослених у Србији процењују се на 600000 до 800000, док је стопа незапослености 29,4% (новембар 2001. године) са корекцијом на горе. Технолошка достигнућа, али и приватизација која се одвија у Србији (ригидност реалних и релативних надница, високи трошкови за ангажовање нових радника, високи трошкови њиховог отпуштања и др.), трајно стварају вишкове, па се тржиште рада сматра местом за стицање посебних (потребних) знања и вештина за послове на новим радним местима и за иновирање знања. То има опет сасвим другу улогу за сваког појединца, јер се посматра као значајан механизам социо-економских промена. Тако су се запослени нашли пред многим изазовима које је покренула приватизација, чинећи им будућност неизвесном.

Међутим, када би се одговорност за запослене и запосленост уградила у друштвени механизам за реализацију социо-економских развојних циљева, створили би се услови да се запосленост дефинише у контексту саме њене прихватљивости. Чувајући се опасности коју са собом носи свако дефинисање (а посебно овако осетљиве категорије, као што је запосленост), неминовно је рећи да запосленост у процесу приватизације обухвата читав низ различитих друштвених захтева који се, у основи, свде на механизам за интересно повезивање субјеката унутар предузећа и изван њега. Ни један чинилац тако јасно не утиче на резултате пословања као што утичу квалитет и структура запослених. Разлог је у суштинском обележју. Наиме, функција власништва потпуно се одваја од функције у п р а в љ а њ а. То од запослених захтева најсавременија знања, теоријска и практична решења, проверен концепт тржишног вредновања и тачну оцену у процесу рада, како би могао да се држи корак са новим технолошким достигнућима. Тако је дошло до схватања значаја и положаја запослених у социо-економском развоју.

Није ипак добро што је запосленост превише оријентисана емпирији, јер се сматра да је проблем запослености сав од чињеница, али би и измене постојећих теоријских схватања отвориле нове области истраживања, многе претпоставке би

1. Видети како је решен проблем "Заставе" Крагујевац, David H. Fretwell - "Приватизација и запошљавање радне снаге у другим делатностима: програми, трошкови и финансирање", Извештај мисије, септембар, 26-28. 2001, стр. 4.

У међувремену су четири велике банке у Србији отишле у стечај са 8500 запослених. Нуде им се као решење: а) једнократна новчана помоћ од 6000 динара за сваку годину радног стажа или 24 просечне нето зараде у привреди Србије, б) да се пријаве тржишту рада и да очекују новчану надокнаду за незапослене, в) да прихвате преквалификацију. За то време следила би им надокнада за незапосленост и посебна новчана помоћ у току преквалификације, односно 20% од просечне плате. А ако успешно положи испит следовала би и награда од 3000 динара. - "Политика" од 4. I 2002., стр. 12.

се могле објаснити, што би свакако било потребно. Примера ради: "Зашто увек страдају запослени када долази до структурних промена у друштву?", "Зашто је приватизација та која ће одузети вољу за рад онима који су били оригинални и способни за ретке идеје, а дестимулисана је њихова креативност за врхунска решења?" Можда нису могли, односно нису били у могућности да објаве своја решења, која је било могуће претворити у производе.²⁾ То би значило да је у својој основној структури запосленост друштвени механизам дистрибуције знања и информација и дистрибуције способности, потребне оронолуј привреди, каква је наша (па се с правом може рећи да је запосленост и услов националног опстанка). Треба, свакако, знати да добра структура запослених даје велике могућности за развој и стабилност, што је неопходно за трансформацију друштвене средине, лакше пролажење кроз фазу транзиције, боље сналажење на тржишту рада и стварање одређеног степена егзистенцијалне сигурности. То, свакако, доводи до стварања вишег нивоа свести при доношењу одлука и мотивише сваког појединца да стиче одређена знања, јер се намећу нови услови за опстанак и сналажење у новим променама. Али, од када је у речник ушла реч "тржиште", она превасходно означава трагање за изворима средстава и развојем нових образовних структура, које би попуниле празнине у знањима запослених. Једноставно речено, у основи раста и развоја запослености нашао се феномен конкуренције, којој се може одолети, ако се овлада савременим методама и да се поседује стабилан мотив да се инвестира у себе. Тај задатак се може испунити ако се учи целог живота, што је у центру збивања запослених управо сада [7,7]. Учењем се помаже изграђивање одређених форми понашања, а то онда неминовно тражи и одређивање приоритета и акциони план у глобалној стратегији развоја.

Запосленост то може да стимулише живом снагом изнутра и из овог процеса много може да се научи. Много остаје и недоречено, јер људски ум нема увек ни способност да то све разуме. Неопходан је велики напор у тој борби (јер свака победа јача карактер), који треба усмеравати према потребама и на њима развијати одређени квалитет. Зато се можда гледа на запослене у технолошки неопремљеним фабрикама као на технолошке "вишкове", које треба усмеравати према тржишту рада. Међутим, према кејџијанској концепцији, која најдетаљније објашњава (не)запосленост, проблем (не)запослености није везан за тржиште рада, већ за стање привреде као целине (посебно је значајно стање на тржишту капитала). [18,74] Сматра се да је међународно кретање капитала (данас) део организма светске привреде, иако кретање капитала из једне земље у другу постоји откако посто-

2. Цитираћу по сећању Бењамина Френклина: "Краткотрајно пристајање за добијање слободе ради добијања сигурности, дугорочно се своди на губитак слободе и сигурности". Тако изгледа да је наука социјални феномен. Ако своја открића научник објави у мало познатим часописима (публикацијама), онда као да није ништа учинио. Идеје и резултати се морају публиковати у међународно признатим часописима да би били приступачни широком научном аудиторијуму и о њима се мора расправљати на научним скуповима. То има позитивне и негативне ефекте, о чему смо се већ уверили када су наше идеје реализовали други. - "Политика" од 31. XII 2001. и 1. и 2. 2002, стр. 31.

ји сам капитал [3.,9]. Али, стање и пласирање развојног међународног капитала постало је, на крају 2000. године, прави крвоток светске привреде, па је то кретање у свету било четири пута веће од светског извоза роба и услуга.³⁾ Ко онда треба да одлучује да ли ће запослени бити "вишак" или не? Све је то постало нејасно у процесу приватизације самим тим што је ово већ четврти покушај (приватизације), па је природно да се упоређује нови модел приватизације са ранијим. Уколико је учињени корак велики (у односу на раније покушаје), онда ће нови проблеми у запослености бити дубљи, а биће их и више него раније. Па, што се више напредује у томе сазнању, то се јасније разазнаје величина незнања. Обавештеност о ранијим најкрупнијим замкама запослености у кругу приватизације држи управо у центру пажње начин на који се приватизација одвија и упозорава да пре приватизације треба реструктурирати привреду. Али, пре него што се криза развила, отпуштање радника је могло да изазове велике проблеме. Зато се очекује да ће нови покушји бити што је могуће смелији и неочекиванији, да подстичу постојање ривалских хипотеза или теорија, што се већ догађа. Свака од њих довела би до тога да се одбаци нека дотада поштована форма у корист друге, која је са њом неспојива.⁴⁾

Можда се ипак не оскудева толико у капиталу колико се оскудева у идејама, јер се своди на то како приватизацију извести на прави начин, па да запосленост потраје, посебно да се вишкови запослених не преселе у отворену незапосленост. Зато и јесте потребно да се промене, посебно оне које се одвијају кроз тржиште рада, уклапају у укупне тржишне реформе.

Приватизација - нови концепт

Актуелни модел приватизације [27,38], који је четврти по реду у Србији, заснива се на продаји предузећа. Тако се и по четврти пут мења правни режим приватизације (1988, 1992, 1997, 2001. године). Продаја предузећа користи првенствено тендерску (јавни тендер = позив) и аукцијску (лицитацијом) продају, нуди страним и домаћим купцима да откупе 70% вредности предузећа. Део капитала предузећа који остане после аукцијске продаје (30%) и после тендерске продаје (15%) може бити подељен бесплатно запосленима. А сав непродати капитал предузећа (после

3. Термин "развојно међународно кретање капитала" обухвата средњерочно позајмљивање или други облик пласмана капитала од 1 до 5 година, и/или дугорочне пласмане капитала са роком преко 5 година. То, у основи, у односу на БДП, извоз, инвестиције и друге релевантне показатеље, одсликава до сада незабележену динамику, а све као последица глобализације и либерализације светске привреде.

4. Све ово подсећа на научне револуције. "Научне револуције су овде узете као оне некумулативне развојне епизоде у којима се стара парадигма у потпуности или делимично замењује новом која је неспојива са старом". - Kuhn, T.S., *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago, University of Chicago Press, 1962, стр. 91. А науку не чине само научне револуције већ и кумулација несумњивих знања - Бранимир Стојковић, Осврти и прикази - "Социолошки преглед" бр. 1-2/2001. стр. 167.

тендерске продаје и бесплатне поделе запосленима) биће бесплатно подељен свим грађанима [5,12].

Запосленима се тиме, по четврти пут, мењају права и положај у приватизацији. То ствара правну неједнакост због учествовања у различитим приватизацијама, због повлашћења једних и ускраћивања других, мада према Закону о приватизацији (2001.) њихова се права не умањују у односу на досадашња [12,53]. Сматра се да се овим моделом скраћује време структурног прилагођавања предузећа успостављањем система управљања изведеног из власништва.

Приватизацију спроводи (обавља) Агенција за приватизацију. Она и контролише поступак приватизације, као и извршење уговора о приватизацији.⁵⁾ Зато је ту потребна изузетна припрема. Предузећа која имају тржишни потенцијал, али су презадужена, а треба их реструктурирати, свакако су највећи изазов приватизацији, али ће тај процес најдуже трајати. Зато у том послу морају да координирају многе институције. Поставља се, углавном, дилема - реструктурирање или стечај? Све што се може треба реструктурирати јер је најлошије решење стечај, мада је и то некад неминовно. Али, ако се пође од тога да су технолошке промене у основи структурних промена, онда реструктурирање предузећа (привреде) нису само физичке, него суштинске промене. Важно је и како ће се рад организовати, ко ће то обављати, која знања треба поседовати [4,6]. Реструктурирање предузећа се спроводи и због структуре ресурса, због величине тржишта, идентификације подручја на којима се може располагати материјалним и људским ресурсима. У тим оквирима треба тежити да реструктурирање предузећа допринесе снажној афирмацији тржишних кретања, укључивању у интеграционе процесе у оквиру регионалних аранжмана и у правцу глобализације. Реструктурирање је и битан фактор за продају предузећа и за очување запослености и, свакако, значајан услов за убрзање приватизације.

Треба имати у виду да је нашу земљу (последње деценије 20. века) задесила историјска катаклизма, која је (у потпуности) озбиљно нарушила темеље њене егзистенције, а за такве догађаје се није било спремно. Па, за разумевање природе садашњег стања потребно је пре свега, сагледати реалност. Уочава се да је модел приватизације продајом предузећа знатно еволуирао у односу на раније концепте, али као последица тога настало је функционално раслојавање. Па, како приватизације није формула већ приступ, све до доношења овог Закона (2001.), приступ приватизацији је имао само два циља: а) раст ефикасности увођењем власничког управљања (*corporate governance*) и б) супротстављање политизацији економије. Углавном је приоритет у преузимању предузећа дат запосленима, који се појављују као купци друштвеног капитала на основу стечених права, пре свега, минулог рада. Суштина приватизације није била продаја предузећа запосленима, већ куповина купаца. Зато је такав модел приватизације имао ограничен домет, а омогуће-

5. Када је у питању контрола, треба се сетити К. Попер-а који каже: "Основно питање у политици није ко треба да командује, већ како можемо контролисати оне који командују".

на је приватизација малих и средњих предузећа. Ван процеса приватизације остала су велика предузећа пословно контроверзна и државна предузећа. Остале су још банке и осигуравајуће компаније.

Разлог за одлагање приватизације финансијског сектора је унакрсно власништво предузећа и банака као и теза да ће се приватизацијом предузећа доћи и до приватизације банака. А управо је одлагање приватизације финансијског сектора узрок његовог пропадања [8,57]. У актуелном процесу приватизације налази се око 2500 предузећа у привреди Србије.⁶⁾ Завршетак приватизације је излазак акција на финансијско тржиште, односно на финансијску берзу, на којој владају сурови услови, за које се треба посебно оспособити. На то наводе бројне околности. Између осталог и повлашћена информација (необјављена информација) [20,7]. Та је информација о тачно одређеним чињеницама о једној или више компанија, односно о њиховим хартијама од вредности, које се јавно нуде на тржишту (које обухватају и тзв. изведене хартије од вредности - финансијске деривате). Та повлашћена информација, ако би била позната јавности, знатно би утицала на цену тих хартија. Одавање тих информација може, у процесу приватизације, утицати на обарање вредности предузећа. Из тих разлога треба се бојати корупције, јер "корупција постоји уколико дође до намерног нарушавања принципа непристрасности при доношењу одлука у циљу присвајања неке погодности" - Вито Танзи [2,10]. Али не само то. Реч је о настојању појединца да то окрене у своју корист.⁷⁾ То је као "друштвена арена" где, у принципу, појединац може да учествује у одлукама које се тичу становништва уопште; о томе како се стварају и користе друштвена средства; каква ће бити спољна политика и слично [6,10].

Већ самим тим што су ван приватизације остала предузећа која су у некој врсти кризе (стратегичкој, тактичкој или оперативној), чија приватизација захтева друге видове трансформације, пре свега консолидацију, овим предузећима су потребни нови власници који ће променити њихову позицију. Отуда и обазрив приступ приватизацији. Иначе, сам приступ подразумева (две битне промене): а) продају предузећа, б) државу у улози продавца. Па, да би се убрзала транзиција у зони приватизације, треба довршити приватизацију предузећа која су започела са тим

6. По ранијем Закону о власничкој трансформацији (1997.) 145 предузећа завршило је приватизацију, а у другом кругу налази се 686 предузећа - подаци из Министарства за приватизацију и привреду. Веза између Закона (1997.) и Закона о приватизацији (2001.) је у томе, што предузећа која се налазе у првом кругу приватизације предају остатак акције Акцијском фонду, који их продаје по правилима новог Закона о приватизацији (2001.). У процес приватизације по овом приступу ушла су најбоља предузећа. Слабост овог приступа је спорост.
7. Није само материјална погодност у питању већ и пролонгирање времена да би се избегли рокови у којима је могуће постићи одређене резултате. Основни извори корупције су: ограничена понуда ресурса, лоше стање у јавним службама, избегавање обавеза према држави, организовани криминал. У ограничену понуду ресурса убрајају се: нестацица производа, енергената, хране итд., оскудица кредита, недостатак девиза, увозно-извозна ограничења. Др Предраг Јовановић: "Анаџомија корупције", Transparecz International Serbia, Београд, 2001, стр. 5.

процесом; отворити процес приватизације у до сада заклоњеним секторима (велика предузећа, пословно контроверзна предузећа, државна предузећа и финансијски сектор), а треба развити и потребну инфраструктуру, како би профункционисала финансијска тржишта. Актуелни Закон о приватизацији (2001.) настоји да реши ове приоритете. Поред тога, тежи се привлачењу страних инвестиција, пуњењу буџета и сл. Предвиђа се реструктурирање⁸⁾ предузећа пре приватизације. Овај Закон настоји да брзо и дефинитивно пренесе својину у руке релевантних власника, а да купац има могућност куповине већинског удела. (Исто то важи за предузећа која су се трансформисала по претходним законима.)

Како је искуство са приватизацијом у бившим социјалистичким привредама у транзицији било успешно, претпоставља се да су финансијска тржишта, заправо, одиграла улогу инфраструктуре за јефтино преузимање добрих предузећа, омогућајући куповину акција и/или предузећа са дисконтом страним инвеститорима. На то посебно обратити пажњу код нас, јер је ово изузетно значајно при стварању привредног амбијента. А у условима закаснеле транзиције, па тако и приватизације као што је то код нас, отварање нових предузећа треба да буде подстрек који ће да убрза успорене процесе, јер је по дефиницији приватизација иницијална капиталска која отвара ланчану реакцију промена. До сада проведена приватизација је довела до најмање два битна ефекта. Прво, дошло је до промене доминантно правног облика предузећа у смислу да је форма друштвеног предузећа замењена формом акционарског друштва.⁹⁾ Друго, модел приватизације (самоприватизације) је имплицитно предодредио визију привредног система коме се тежи, односно визију модела тзв. "радничког капитализма", да се временом трансформише у предузетнички капитализам, уколико унутрашњи власници крену у преузимање предузећа из руку спољних власника [8,15]. Али без обзира на тешкоће и ризике, приватизација се мора спровести што је могуће пре (за четири године). Ипак, треба елиминисати брзоплетост и нејасне циљеве у процесу приватизације, пазити на границе социјалне заштите. Актуелни Закон о приватизацији испуниће своју мисију, уколико значајан део постојеће привреде буде радио и уколико, у што краћем року, преко 50% привреде буде у приватном власништву.

8. Прво реструктурирати па приватизовати, предлагало се и пре доношења Закона о приватизацији (2001.). - Види: Др Љубица М. Зјалић: *Преструктурирање као услов за функционисање привреде*, монографија: "Раст, структурне промене и функционисање привреде Србије", редактори: др Радослав Маринковић, др Милан Илић, др Илија Росић, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу и Економски факултет Универзитета у Нишу, Крагујевац, 1998., стр. 123; Др Љубица М. Зјалић: *Преструктурирање привреде и запољеност*", монографија: "Раст и структурне промене привреде Србије у условима транзиције", Економски факултет у Крагујевцу и Економски факултет у Нишу, Крагујевац, 1996, стр. 123.
9. У питању је форма тзв. затвореног "акционарског друштва", пошто акције нису (још) предмет трансакције на берзи" - Др Драган Ђуричин: *Србија у новом покушају спровођења транзиције*, IX Милочерско саветовање: "Финансије у условима закаснеле транзиције", Милочер од 19. до 21. IX 2001, стр. 15.

Главна улога предузећа у новом амбијенту је да стварају вредност за власнике, мада затечено стање у економији захтева измену привредне структуре и привлачење што више инвестиција. Међутим, предузећа која су у стратешкој кризи не могу да рачунају на приватизацију. Ту је и опасност у примени новог Закона о приватизацији (или популарно Модела II) у поређењу са Законом о својинској трансформацији (Модела I - из 1997), која се састоји у томе да до продаје (тендерске и аукцијске) уопште не дође или да држава прода предузећа једино по бесмислено ниској цени. То озбиљно налаже висок степен опрезности у примени овог Закона (Модела II) и мора да буде под неупоредиво већом контролом (него ранији облици приватизације, мада је и њих требало више контролисати), јер је далеко осетљивији и велика опасност му прети од корупције.¹⁰⁾ А корупција је велика препрека реформама и, посебно, приливу страних инвестиција. Изазови су далеко већи јер се ради о много мањем броју великих трансакција, а не о огромном броју малих трансакција [5,12]. Изазов је и што приватизација доводи до незапослености, иако се зна да процес приватизације захтева кадровску екипираност¹¹⁾ и укупно другачије понашање за нову унутрашњу организацију привреде, посебно према иностраним инвеститорима. Ово није време за учење, него за примену већ знаног и адекватно примењивог, па свака висока позиција нестручних (људи) може угрозити процес приватизације коју запослени доживљавају као кризу. Већ сама примена приватизације, од факултативне до обавезне, одлучујуће утиче на карактер и операционализацију институције за подршку овом процесу, јер се после многих реформи практично стартује у транзицији. А прелаз ка тржишној економији ипак се не може остварити по универзалном рецепту. Јављају се и спонтане реакције на развој и захтеве тржишта, иако је привреда доведена у стање мировања и на граници је потпуног колапса, из кога се може извући једино значајним инвестиционим улагањима и бољом организацијом рада.

Сматра се да су узроци кризе великих предузећа у националној привреди лоцирани у домену кадрове политике запослених и да продаја предузећа има последице које се одражавају на запослене јер их излаже ризику да остану без посла. Мотив страних инвеститора који купују наша предузећа је да, уз што мање улагања, остваре што већи профит. Неће сигурно улагати у отварање нових радних места, већ само у модернизацију процеса производње. Пошто Агенција за приватизацију одлучује ко ће победити на тендеру, а не запослени, треба направити стратегију одбране да страни инвеститор не затвори фирму. Треба безусловно захтевати да не буде т а ј н и х докумената при продаји предузећа, да не буде корупције, јер је управо корупција највећа препрека и страним улагањима и приватизацији. При

10. "Корупција је постала не само свеprisутна. . . Кршење моралних норми и правила је свакодневна појава која готово никада не изненађује. Исти је случај и с корупцијом" - Др Слободан Вуковић: *Раширеносћ и осуда корупције у Србији*, "Социолошки преглед" бр. 1-2/2001, стр. 13.

11. "Не може шегрт да замени мајстора" - Др Бошко Мијатовић у интервју "Политици" од 15. XII 2001, стр. 6.

јавном позиву на аукцијску продају може да стоји и обавеза да се улажу средства за решавање проблема запослених, за обезбеђивање континуитета пословања, заштити животне средине и др. А обавеза давања гаранције предвиђа се само у аукцијској приватизацији (мала и средња предузећа), а не и у тендерској приватизацији (велика предузећа). Истина, ту је решење Закона чудно, јер је у тендерској приватизацији, која се односи на (лоше стојећа) велика предузећа гаранција потребнија. Није јасно да ли је то омашка или је то, можда, намерно учињено да би се великим улагачима више "удовољило" [12,38]. А што се тиче реструктурирања предузећа, оно треба да се обави пре приватизације уз сагласност постојећих власника (акционара) из ранијих модела приватизације. Али, ако је жеља да се својина и управљање над лоше стојећим предузећима повери страним инвеститорима, бесмислено је да им се предају у руке профитабилна предузећа уз симболичну материјалну надокнаду. Не треба чекати да за то неко одговара него спречити да се то догоди, јер ће то бити мало исплативо због ниске процене и ниске продајне цене друштвеног капитала. "Ако новац пређе први, сви путеви су отворени" - Shakespeare.¹²⁾

А како онда говорити о запослености, која открива неоткривено, упознаје непознато, ствара у духу ствараоца, а у процесу приватизације нестаје на "прагу" капитализма. Шта учинити да запосленост опстане пошто је настајала као раскошна, разбарушена, мирна, постала реч за негодовање, за неразумевање, за помоћ? Да ли је то зато што је привреда Србије била у конфузији, а и сада је, или је томе допринео неискрен однос према приватизацији на њеном почетку, па је потцењен допринос запослених? Али, ипак треба размотрити опстанак за запослене да се тензије и сукоби у друштву не би на њих још више одразили. У основи, можда су само директне стране инвестиције кључни фактор за подизање људског капитала, редуковање спољне рањивости, јер се структурне промене спроводе снагом замаха. Потенцијалне користи од страних инвеститора су вишеструке: носиоци су трансфера нових технологија, управљања и организације know-how [14,3] и др., па и подршке приватизацији.

Шта приватизација значи за запосленост?

У процесу приватизације укрштају се и сукобљавају стварна збивања које запослене не остављају равнодушним. Улази се у односе чији је циљ да се схвати куда се ишло последњих (неколико) година, да се разјасне услови под којима је то могуће оправдати, јер пад запослености у досадашњој приватизацији (која утиче на пораст броја пензионера) је забрињавајући. Запосленост није било могуће одржати јер није било подстицања за производњу и извоз. Потребно је конципирати приватизацију у складу са људским ресурсима, образовањем, новим технологијама и стањем привреде. То зато да би се омогућио привредни раст, простор за инвестирање у привреду и отварање нових радних места. А не мора се све ни приватизо-

12. *The Merry Wives of Windsor*

вати,¹³⁾ јер треба, при свакој продаји предузећа, оценити предности и последице које ће уследити таквом јавном одлуком, јер је приватизација сама по себи врло комплексна и, самим тим, врло је тешко издржати је. Сам Закон о приватизацији (2001.) подразумева продају предузећа ради брзе транзиције. А, можда, овај Закон може да се покаже бољим у појединачним предузећима (у којима буде спроведен), иако постоји опасност да ће бити и сувише мали број предузећа која се могу приватизовати моделом продаје. Када се и прода, рецимо 10 одсто тих предузећа, то тешко може да унапреди тржишност привреде као целине. То само показује да је неопходно, не само реструктурирање предузећа, већ и изградња тржишног амбијента да би се створили услови за интензивније инвестирање у привреду. А за све то треба испунити критеријуме, треба створити конкурентску тржишну економију и оспособити је за преузимање обавеза које интеграциони процеси намећу (тзв. Копенхагенски критеријум). То треба схватити као прави "велики прасак" (big bang), догађај који је, према досадашњим научним теоријама, створио свет.¹⁴⁾

На почетку самог процеса приватизације долази до преусмеравања огромног броја неадекватно запослених који се третирају као "технолошки вишкови" да би се приватизација учинила прихватљивом, али не и да се изгуби посао.¹⁵⁾ Зато треба изградити концепт заштите запослених од незапослености, што би олакшало функционисање тржишта рада. Било која стратегија да буде у функцији, мора се признати да функционисање тржишта рада зависи од тржишта производа и осталих тржишта (као што је тржиште капитала), као и од добро осмишљеног свобудног система образовања који омогућава појединцима да овладају новим захтевима економије. Исто тако, омогућавање покретљивости радника (обезбеђивањем станова) ствара се боље окружење и побољшава (олакшава) алокација радне снаге. Али, многе земље (у транзицији) принуђене су да отпуштају радну снагу

13. Да се не мора све приватизовати порука је Јосефа Стиглеца, једног од добитника Нобелове награде за економију 2001. године. Нобелову награду за економију 2001. су добили: Josef Stiglitz (58) Columbia, University New York, George Akerlof (61) Berkly University Kalifornia, Michael Spens (58) Harvard University, за анализе како функционише тржиште када неки људи знају више од других према концепту названом *асиметрична информација* (asymmetry of information). А асиметрична информација као израз значи, на пример, да менаџери или чланови менаџерског борда једне корпорације знају више него акционари о профитабилности те корпорације, као што *даваоци зајма* знају више о онима којима позајмљују, од оних који позајмљују, о њиховим перспективама за отплату дуга. Ови научници су још седамдесетих година поставили основе нове *информационе економије*. Развили су *идеје*, а потом и доказали како *несавршеност информација и асиметрија информација* дубоко погађа аспект *тржишне економије*, која је добила на револуционарности *виртуалним прилазом тржиштју*. - "Политика" од 13. X 2001, стр. 5.
14. "Уздрмани градови, пометени људи, узнемирени народи, смећене вође" - Четврта књига Јездрина, 9 - цит. према: Имануел Великовски: "Светови у судару", Југославија, Београд, (Просвета, Београд), 1982, стр. 237.
15. Када дође до отпуштања, неопходно је понудити одређена оквирна решења. Треба курсом понудити (друга) радна места, да би се поново запослили. Истина, то их ставља у неравноправан положај са осталима, али им улива наду да ће се запослити у другом предузећу.

па, долази до пролонгиране незапослености и успоравања процеса реструктурирања предузећа.

Главни излаз је у реструктурирању привреде и отварању радних места за преусмеравање запослених. А пошто је стратегија тржишта рада (у концепту) уско повезана са макроекономским развојем¹⁶⁾ и инвестирањем у знање, програми тржишта рада треба да буду координирани, јер се кроз тржиште рада прожимају тржишне и економске реформе чији је циљ управо убрзање и побољшање ефикасности приватизације, мада се реформе тржишта рада изузетно тешко спроводе у било којој земљи.¹⁷⁾ То је зато што прелазак на тржишну економију потпуно мења начин на који се тражи посао и зарађује за живот. Долази до опадања животног стандарда, отворене незапослености и све већих разлика у платама (зарадама). Ствара се динамично, флексибилно тржиште рада које, на неки начин, унапређује могућности привреде, подстиче раст продуктивности и усмерава огромну масу радне снаге (управо запослених) према другим радним местима. Зато и јесте све већа потреба да се радници заштите од неизвесних зарада, губитака посла, недостатка знања и квалификација, сиромаштва и да им се пружи заштита од ризика самог тржишта рада. То је могуће ако се запослени усмеравају директно према неким другим предузећима, имајући увида у њихову стручност, образованост и радна места за каквим постоји потреба тамо где се (пре)усмеравају, да им се нађе посао док још нису отпуштени.¹⁸⁾

Велика већина развијених земаља има нову филозофију и нови приступ тржишту рада стварањем услова за креирање и реализацију програма за запошљавање. Све то мора да пружи увид какве су званично институције тржишта рада (Закон о радним односима [28,70], колективни уговори и др.) и да ли оне могу, у одређеној мери, да заштите запослене од недостатака тржишта рада, а да се притом не спречава најпродуктивнија алокација радне снаге. Важно је да се запосленима, којима се пружа заштита, не спречава креирање посла и не повећава незапосленост међу појединим групама. Могуће је повећати зараде инвестирањем у знање, а програм осигурања против незапослености треба да буде механизам да се

16. Централни проблем разумевања економског развоја и раста није разумевање процеса у коме је заједница, која је пре уштедела 4 или 5% од свог националног дохотка или мање, претвара у економију која добровољном штедњом даје темпо од 12 до 15% националног дохотка или више. То је централни проблем зато што је централна чињеница врло брза акумулација капитала (која у капитал укључује знање и стручност. - Arthur Lewis (1954, p. 155), цит. према: William Easterly and Ross Levine: *It s Not Factor Accumulation: Stylized Facts and Growth Models*, The World Bank Economic Review (Oxford) No 2/2001, стр. 177.

17. Земље у транзицији (њих 28) подељене су у две групе: а) евроазијске и б) европске земље. - Mansigor Rashid и Jan Rutkovski: *Тржишта рада у земљама чија је привреда у транзицији: скорашња досијешна и будући изазови*. Review The World Bank, април 2001, стр. 36 (Сепарат).

18. То се може извести економским (математичким) моделом, који има интерну структуру и представља неку врсту механизма. Проблем мора бити јасан у приступу и мора се располагати адекватном базом података. - Детаљније "The World bank Economic Review", No 2/ 2001, p.p. 283, 226.

савлада ризик од губитка посла. Падом производње редукује се број запослених и намеће усмеравање према тржишту рада. Али, не улази се овде у разлоге овако високог пада производње, него је укидање радних места временом учестало и долазило је до нагомилавања радне снаге све више што је производња опадала све брже. Долазило је до повећања неједнакости у зарадама што је, опет, утицало да се повећа сиромаштво. Међутим, почетни пад запослености, на шта је утицала приватизација, био је много већи.

У ранијим фазама приватизације била је дилема шта пре учинити - реструктурирати предузећа или их приватизовати? Предност је дата приватизацији над реструктурирањем, јер су директори предузећа присвојили највише деоница и њихов однос према запосленима није био коректан и вероватно се није разликовао од будућих власника, који ће се појавити управо куповином предузећа. Једноставно, није се размишљало о запосленима. Важан је профит.¹⁹⁾ Према актуелном Закону о приватизацији (2001.), реструктурирање предузећа претходи приватизацији. Сматра се да ће се за реструктурирано предузеће постићи виша цена при продаји, а сачуваће и запослене. Зато образовање постаје битан показатељ статуса запослених који у реструктурираном предузећу могу да се задрже. Истина, међу онима који се отпуштају су ниско образовани, али има и високо образованих, па реструктурирање и напори да се изврши приватизација мотивишу поновно алокацију радне снаге и подстичу запосленост. Тако су укупно привредно и институционално окружење вероватно најважнији фактори који објашњавају развој тржишта рада. А пролонгирана запосленост, која је и даље кључни проблем, управо указује на неусклађеност потражње и стручности радника. Благо ограничење финансијских средстава предузећа може да значи да менаџерима (директорима) недостаје прави подстицај за ефикасно коришћење радне снаге, тражењем посла за запослене, што је њихов превасходни задатак. Ипак, недостатак посла ствара тзв. "вишак" запослених много раније него што се испостави да је то технолошки вишак. Може се с правом рећи да има више оних који онемогућавају друге да рад, него оних који не раде, имајући управо у виду функцију менаџера, који су дужни да обезбеде посао. А менаџери не треба да владају људима, него професијом, јер се људима руководи. Зато и јесте улога оних који руководе много сложенија него што је они схватају и обављају, јер тражење посла и реализација добијених послова мораће освестити менаџере пре него што отпусте раднике.²⁰⁾

Само куповање предузећа и реструктурирање у процесу приватизације смањиле спремност послодаваца да отпусте запослене ако своје способности усмере у

19. Строге мере за структурно прилагођавање су: либерализовати трговину и финансије, пустити да тржиште одређује цене - "подесити цене", зауставити инфлацију - "макроекономска стабилност", спровести приватизацију", Noam Chomsky: "Profit over People - Neoliberalism and Global Order", Светови, Нови Сад, 1999, стр. 20.

20. Види: Др Драгослав Словић: "Психологија и менаџмент", ФИНЕКС, Београд, 2001. стр. 93, 119. - "Менаџери, иначе, не могу да контролишу ињекције или откуп нижих инвеститора". - "The World Bank Economic Review", No 2/2001, стр. 335.

правцу њиховог ангажовања, доносећи послове предузећу, јер су економске и личне слободе међусобно повезане. На први поглед може бити збуњујуће што су се флексибилнија тржишта рада (у европским земљама у транзицији) лошије припремила и што су мање ефикасна од тржишта рада (у развијеним земљама Европе) која се чине "нефлексибилним".²¹⁾ Зато је од свих активних програма на тржишту рада најисплативије пружање помоћи у тражењу посла, иако је за успех потребан привредни раст и усмереност на одређене циљне групе (не)запослених. То је можда могуће када се уђе у другу фазу приватизације, у којој се повећава стопа креирања посла и реструктурирање доводи до понове алокације посла, као и повећања продуктивности рада. Али, креаторима успешних програма тржишта рада су потребне кључне базе података да би се оценило (проценило) дешавање на тржишту. Такође, треба провести евалуацију активних програма тржишта рада да би се оценило могу ли они да помогну (не)запосленима, посебно да се њихов обим и карактер фино подесе. Исто тако, треба спровести испитивање тржишта рада као сталног средства за мерење стопе незапослености, као и његовог трајања, поред осталих показатеља збивања на тржишту рада. Зато се и сматра да приватизација може успети ако се буде строго бдило над запосленошћу и над тржиштем рада, а те промене морају ићи у пакету с другим променама да би се приватизација учинила прихватљивом и за свеукупно становништво.

Финансијска тржишта обезбеђују драгоцене информације како инвеститори примећују будућност и какве одразе и ефекте имају њихови погледи на будућност, колико их занимају активности са аспекта глобалне економије [25,23]. Треба бити маштовит у стварању нових неконвенционалних приступа који могу подстицати промене. Повезивање запослености и инвестиција, уз иновативни приступ тржишта рада, показује да је приватизација најтежи тип реформе за примену и да преумеравање великог броја запослених из једних у друге привредне гране на основу промене својине, много утиче управо на правце привредних кретања и саме резултате. Реструктурирање предузећа је изазов који треба позитивно да утиче на пораст запослености и продуктивност рада. Али, ако због приватизације неизбежно дође до отпуштања запослених, а да се процес приватизације не заустави, биће потребно развити пилот програме и сагледати ефекте тих програма, као и применити пасивне мере (кроз привремену новчану помоћ), да би се збринули радници из предузећа са високом запосленошћу, јер хумани капитал утиче на квалитет правила управљања тржишним трансакцијама и поткрепљује та правила [24,13]. Судећи по овоме, треба детаљно истражити све проблеме пошто суочавање са изазо-

21. Претпоставља се да ће нова европска монета ЕВРО, која је ушла у употребу почетком 2002. године ојачати на путу успостављања паритета 1:1 са америчким доларом, дати подстрек да свака од двеју монетарних зона исправља властите економске слабости. Највећа слабост САД је дефицит платног биланса са иностранством док се крхкост ЕВРА огледа у "склоности" влада зоне ЕВРА да "прекомерно троше". - мишљење је Роберта Мандела, канадског професора, добитника Нобелове награде за економију 1999. године. - "Политика" од 11. I 2002, стр. 4.

вом реструктурирања привреде које, због технолошких достигнућа и застарела знања, ставља запослене у деликатну позицију (на свим подручјима), које захтева и посебан избор стратегије развоја [15,15], да би се стандарди за регионалне и европске интеграције уклопили, као одговор на глобализацију у свету.²²⁾ То су, уједно, изазови који треба да воде хармонизацији односа, да указују шта се све може научити од других, пошто је приватизација најосетљивија тачка транзиције чији се, на око непремостив јаз, мора у ходу пребродити организовањем привреде и живота изнутра, јер је већ све у променама, а промене стално предстоје самим тим што се револуција информационих технологија разликује од револуција ранијих технологија [26,139]. Информациона технологија ствара услове за унапређивање економије дајући значајан учинак у извозу продуката информационих технологија, укључујући промовисање флексибилног тржишта рада и успешне сервис секторе.

Баш због тога би до интеграције у Европу могло доћи: а) док је процес реформи у току, б) када се реформе окончају. Међутим, процес интеграције и није једно од кључних питања. Значајније је: како приватизацију, као кључну карику у транзицији извести успешно и праведно у сусрет глобализацији, која је исто тако сурова и одолети јој, односно опстати.

Закључна разматрања

Истражити запосленост и приватизацију, феномене који попримају црте отвореног сучељавања, није лако дати у наговештеном облику, а камоли у потпуности. Није могуће ни поуздано закључити какви су изгледи да се приватизација до краја изведе, опстане у времену у коме има толико изазова. Можда се може оправдати само водећа мисао да је подстицање приватизације неминовно, поготово што је приватизација више пута одлагана. Она, иначе, улива страх од губитка посла, што истовремено показује да је реч о изузетно комплексном процесу. Садашње стање карактерише (једино) отвореност, мада и недовршеност.

Сувише се дуго чекало да се процес приватизације отисне у авантуру, а у њој су се показале слабости, као што је корупција која је присутна у свим порам друштва и опасна за сам процес приватизације. Дубина поремећаја се можда само поједностављено интерпретира, па се не виде трошкови производње, трошкови рада, фискална оптерећења и др. Порезима и доприносима више су оптерећене зараде испод, него зараде изнад просека.²³⁾ Сматра се да се препрека може уклонити оног тренутка кад буде засметала. Па ипак, како се дешавају непредвидиве промене у ситуацији препуној нових догађања, тачност запажања па и предвиђање слаби, јер је за брзе промене потребно више података да би одлуке биле ефикасне. Не

22. "А глобализација светске економије узрокована је различитим факторима: растом трговине, растом међународних токова капитала, убрзаним технолошким развојем и растом мобилности радне снаге". - WORLD ECONOMIC OUTLOOK - October 2001. - "The Information technolog Revolution", IMF: Washington, 2001, p. 145.

сме се испустити из вида да се оне, па и процеси, одражавају на културу, економију, на вредносна опредељења, већ самим тим што се економски развој мора посматрати у спрези са развојем технологије, којим је условљен. То је посебно карактеристично за реструктурирање привреде, за нове профиле запослених, што подразумева оспособљеност за квалитетно и ефикасно обављање послова. А реструктурирање привреде иде у прилог таквој запослености, мада су наша многобројна предузећа губиташи [16,40], па "онај део грађанства који жели да се имовина очува, мора бити јачи од оног дела који то не жели".²⁴⁾

Досадашњи покушаји приватизације били су, по свему судећи, бег од нерешивих проблема, као и обрачун између идеје и неспособности оних који су је изводили. За свакога је дужност борити се за добре идеје, а посебно научника, иако на томе путу нико није сигуран да ће доћи до успеха, али помисао на неуспех није разлог за одустајање.²⁵⁾ Приватизација која је у току није понављање, него настављање приватизације, а то није исто. Настављање је, свакако, преобликовање прошлости у смеру ка будућности, заправо њено исправљање, јер увођење новог модела исправља раније моделе. Ту је још нешто присутно, а то је исправљање превида. Овде је зато будност незаобилазна, јер је стабилност посла неизвесна и присутан је страх да се он не изгуби. Запослени су изложени тржишту рада и честим променама запослења уз нестабилне послове кратког трајања. Дугорочно, решења ће се тражити у решавању проблема производње, већом запосленошћу и зарадама, јер је неприхватљиво да буде "профит изнад људи" [6,5].

Приватизација и запосленост су једна другој потребне, да би се добио одговор да ли је приватизација ефикасна и да ли се статус запослености може очувати.²⁶⁾ Познато је да су баријере у развоју друштва биле превазилажене снажном енергијом знања и јавном акцијом и опет би могло тако бити (N. Chomsky, 1999, стр. 180).

23. Др Стојан Стаменковић и аутори: *Економска политика у 2002. у контексту дугорочне стратегије*, ИЕН, Београд, (20. новембра 2001), стр. 21.
- Илустрације ради се узима основица за обрачун зарада и коефицијент радног места, чији обрачун изгледа овако: $600,00 \times 10,10 = 5509,09$ (новембар, 2001.), уместо 6060,00 динара. Можда се ово може сматрати и људском грешком у обрачуну, али је свакако смањило примања неоправдано.
24. У томе је вештина стицања имања и вештина вођења имања: *Имање је средство за животи, а богатство је мноштво њих имања* Аристотел: "Политика", БИГЗ, 1984, стр. 7.
25. "Моћ појединачног убеђења често је снажнија од колективног. Кад појединац својим идејама ради за друге, тада ради и за себе. У борби за своје идеје појединац не мора да победи колектив, али збир индивидуа чини колектив и збир дубоко индивидуалних мишљења чини квалитетније друштво. А од појединца настаје креација, а без креативности нема ни напретка, па је креација награђена напретком". Владислав Бајац: "Бекство од биографије", Чигоја штампа, 2001, стр. 3. А човек треба да оствари највишу визију о себи и треба инсистирати на високим критеријумима. - СМ.
26. "Има више ствари на небу и земљи - Хорацио, него снова у твојој филозофији".
- William Shakespeare - HAMLET, акт 1, сцена 5, цит. према: William A. Brock and Stevan N. Durlaut: *Growth Empirics and Reality*, "The World Bank Economic Review" (Oxford) No 2/2001, p. 229.

А то ће показати да је вредело залагати се за све те огромне промене, али је тешко прихватити да многобројни радници остану без посла, иако би терет реформи морао свако да сноси у складу са својим могућностима. Зато је битан начин на који се те промене догађају. Ипак је потребно направити биланс између спољних "притисака" и својих визија развоја да би се збринули запослени, плански и осмишљено. Постоји потреба да се успостави правна држава, ефикасан рад судства, сузбије корупција, реформише образовни систем, смање фискални захтеви, али су захвати делимични и нису усаглашени. Просто се све таласа. Изаћи ће се, сигурно, из тих превирања "Покораваћу се разуму ако води рачуна о мојој части и мом интересу".²⁷⁾

Л И Т Е Р А Т У Р А

1. Аристотел, (1948) "Политика", БИГЗ, Београд.
2. Antoniћ, D. and authors, (2000) "Corruption in Serbia", CLDS, Belgrade.
3. Бабић, Б., (1982) "Страни приватни капитал и развој неразвијених земаља - нека искуства Азије", ИМПП, Београд.
4. British Steel Consultants (BSCOS), (1991) Студија о реструктурирању црне металургије у Југославији - прилози за (п)реструктурирање, Извештај фазе II Смедерево, Београд.
5. Цвјетичанин, Д. и Колунџија, Н., (2001) "Два модела приватизације", IX Милочерско саветовање - "Финансије у условима закаснеле транзиције", Милочер, 19-21. септембра.
6. Chomsky, N., (1999) "PROFIT OVER PEOPLE - Neoliberalism and Global Order", Светови, Нови Сад.
7. Деспотовић, М., (2001) "Образовање одраслих у Југославији - стање и перспективе", Палић, новембар 2000, Београд.
8. Ђуричин, Д., (2001) "Србија у новом покушају спровођења транзиције", IX Милочарско саветовање - "Финансије у условима закаснеле транзиције", Милочер, 19-21. септембра.
9. Fretwell, W.D., (2001) Приватизација и запошљавање радне снаге у другим делатностима: програми, трошкови и финансије, Извештај мисије 26-28. септембра.
10. Институт економских наука, (2001) ЕКОНОМСКА ПОЛИТИКА У 2002. У КОНТЕКСТУ ДУГОРОЧНЕ СТРАТЕГИЈЕ, саветовање НДЕЈ, Економски факултет 4-5. децембра.
11. Јовановић, П., (2001) *Анајомија корупције*, "Transparency International Serbia", Београд.

27. Сер Валтер Скот: "Легенда о Монтрозу", цит. према David Henderson: "Inocence and Design": The influence of Economic Ideas on Policy, Економски институт, Београд, 1991, стр. 1.

12. Јовановић, Н., (2001) "Грлом" у приватизацију, "Право и привреда" бр. 9-12, Београд.
13. Kuhn, T.S., (1962) "The Structure of Scientific Revolutions", University of Chicago Press, Chicago.
14. Kečić, L., (2001) *Foreign direct investment and the East European Transition*, International Conference - "The European Future of FR Yugoslavia", Novembar 22-24, Belgrade.
15. Министарство за науку, технологију и развој Републике Србије, (2002) "Стратегија индустријског развоја", Београд.
16. Ранковић Ј., (2001) *Анализа рениабилитивног и финансијског положаја јавних предузећа Србије*, "Економска предузећа" бр. 4, Београд.
17. Расхид, М. и Рутковски, Ј., (2001) *Тржишта рада у земљама чија је привреда у транзицији - скорашња достигнућа и будући изазови*, "The World Bank", април (Сепарат).
18. Стојановић, Ј.Б., (1997) "Тржиште рада и проблеми запослености у европској унији", ИЕС, Београд.
19. Словић, Д., (2001) "Психологија и менаџмент", Финекс, Београд.
20. Васиљевић, М., (2001) *INSIDER TRADING (DEALING) - повлашћене информације*, "Право и привреда" бр. 9-12, Београд.
21. Великовски, И., (1982) "Светови у судару", Југославија - Просвета, Београд.
22. Вуковић, С., (2001) *Раширеност и осуда корупције у Србији*, "Социолошки преглед" бр. 1-2, Београд.
23. "The World Bank Economic Review", (2001) Volume 15, No 2, Oxford.
24. "The World Bank", (2002) *WORLD DEVELOPMENT REPORT - Building Institutions for Market*, Washington.
25. "WORLD ECONOMIC OUTLOOK", (2001) December - *The Global Economy After September 11*, IMF, Washington.
26. "WORLD ECONOMIC OUTLOOK", (2001) October - *The Information Technology Revolution*, IMF, Washington.
27. Закон о приватизацији, (2001) "Службени гласник Републике Србије" бр. 38, Београд.
28. Закон о радним односима, (2001) "Службени гласник Републике Србије" бр. 70, Београд.
29. Зјалић, М. Љ., (1998) *Преструктурирање као услов за функционисање привреде*, монографија - "Раст, структурне промене и функционисање привреде Србије", редактори: др Радослав Маринковић, др Милан Илић, др Илија Росић, Економски факултет у Крагујевцу и Економски факултет у Нишу, Крагујевац.
30. Зјалић, М. Љ., (1996) "Преструктурирање привреде и запосленост, монографија - Раст и структурне промене привреде Србије у условима транзици-

је", редактор: др Милан Илић, Економски факултет у Крагујевцу и Економски факултет у Нишу, Крагујевац.

(чланак примљен 11. II 2002.)

Ph. D. Ljubica M. Zjalić
Councel, Institute of Economy, Belgrade

Employment under Privatization Process

Abstract

The more compatible privatization in respect of any other development approach - reforms has been obtained, the more fruitfull it is in respect of general, social and economic development. Process of harmonization of reforms is valid only when carried out upon clearly defined structure, i.e. upon formerly restructured economy. Employment under privatization process should be in accord with development demands of economy and society.

There are three aspects of this process: the first, employment is an instrument which has to have important role in development; the second, employment and privatization targets have the same validity in transition as their tempo make transition go faster; the third, labour market is place of severe reality for the employed people being in its embrace.

From this point of view, privatization is the basic lever of transition, as well as the key for comprehensive reforms which lead to integration and globalization.

Key words: employment, privatization, labour market, reconstruction, process, approach.